

**“МУМТОЗ АДАБИЁТНИНГ ДОЛЗАРБ
МУАММОЛАРИ”**

*мавзусидаги Республика илмий-назарий
анжуман материаллари*

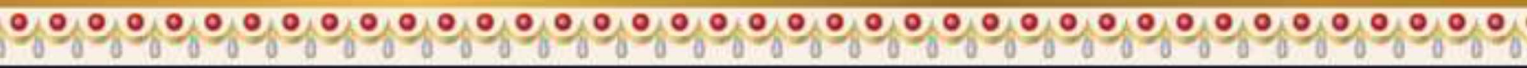
филология фанлари доктори, профессор

Ҳамиджон Ҳомидов

таваллудининг 85 йиллигига бағишланади

Тошкент-2020

Ҳамиджон Ҳомидов

**АЛИШЕР НАВОЙИ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЎЗБЕК ТИЛИ
ВА АДАБИЁТИ УНИВЕРСИТЕТИ
ЎЗБЕК АДАБИЁТИНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ КАФЕДРАСИ**

**Филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон
Ҳомидов таваллудининг 85 йиллигига бағишланган**

**“МУМТОЗ АДАБИЁТНИНГ ДОЛЗАРБ
МУАММОЛАРИ”**

**мавзусидаги Республика илмий-назарий анжумани
материаллари**

Тошкент-2020

УЎК 821.512.153

КБК 84

Ҳомидий.

Мумтоз адабиётнинг долзарб муаммолари [Матн]: – Тошкент: Navoiy universiteti nashriyot matbaa uyi, 2020. – 318 б.

Ушбу тўпланда “Мумтоз адабиётнинг долзарб муаммолари” мавзuidaги республика илмий-назарий анжуманига юборилган илмий мақолалар жамланган. Тўпланда филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидий ҳаёти ва илмий фаолиятига бағишланган илмий, илмий-оммабоп мақолалар, шунингдек, ўзбек мумтоз адабиётининг ўрганилишига доир илмий мақолалар ўрин олган. Китоб филолог мутахассислар, илмий тадқиқотчилар, магистр ва бакалавр талабалар ҳамда кенг ўқувчилар оммасига мўлжалланган.

Муаллифлар қарашлари ва асарлар номларидаги имло таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Масъул муҳаррир:

Марғуба Абдуллаева,

филология фанлари номзоди, доцент

Таҳрир ҳайъати:

Мўминжон Сулаймонов, Абдулҳамид Қурбонов, Жасур Маҳмудов, Ҳуснигул Жўраева, Озода Тожибоева, Матлуба Жабборова.

Тўплам Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети “Ўзбек адабиётини ўқитиш методикаси” кафедрасининг 2020 йил 2 декабрдаги 6-сонли баённомаси билан нашрга тавсия этилган.

УСТОЗГА ЭҲТИРОМ

ИЛМ ФИДОЙИСИ

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ,

ТошДЎТАУ ректори, ф.ф.д., профессор

Ҳаётда яхши от қолдириш, атрофдагилар орасида арзирли ном чиқариш ҳар бир инсоннинг орзуси саналади. Бу ниятга эришиш учун тунни тонгга улаш, илм заҳматини чекиш, ҳаттто, соғлиқдан кечишга тўғри келади. Забардаст олим, филология фанлари доктори, профессор Ҳамиджон Ҳомидий ана шундай бутун умрини, ёшлик ва шуурини илм-маърифатга, зиё улашишга бағишлаган фидойи инсон; бойлик, амал-мартаба, ҳою-ҳавасга бефарқ зуллисонан олимдир. Ҳамиджон Ҳомидий бошқалардан фарқли ўроқ, илмда топганини ҳамиша баҳам кўриб, билганларини атрофдагиларга сингдириб юрадиган педагог ҳамдир.

Олимнинг ўзбек адабиёти тарихи, матншунослик ва адабий манбашунослик соҳасидаги хизматлари алоҳида эъторофга лойиқ. Хусусан, унинг “Авесто ва тиббиёт”, “Авесто файзлари”, “Авестонинг илмий ва адабий қиммати”, “Авестодан Шохномага” сингари китоблари, “Авесто ва адабиёт”, “Авесто ва фольклор”, “Авесто”нинг назмий аҳамияти”, “Авесто – маънавият сарчашмаси”, “Авесто бадиияти”, “Авестонинг таркибий қисмлари ва моҳияти”, “Авесто ва маънавият”, “Зардуштийликда таълим-тарбия” каби илмий-маърифий мақолалари авестошуносликда муносиб ўрин тутади.

Ҳамиджон Ҳомидов йиллар давомида тинимсиз ижод қилиб, “Барҳаёт шеърӣ қаср”, “Навоӣ ва Фирдавсий”, “Боқӣ бўстон таровати”, “Борбад Марвазий”, “Олис-яқин юлдузлар”, “Шохноманинг шуҳрати”, “Қирқ беш аллома ҳикояти”, “Машриқзамин – ҳикмат бўстони”, “Аждодлар сабоғи – ақл қайроғи”,

yozma adabiyot va folklor masalalarini o'rganishga qaratilgan. Mazkur kitobda adabiyot janrlari va xalq og'zaki ijodi, aruz va xalq og'zaki ijodi, folklor va adib kabi adabiyotshunoslikning muhim masalalari tahlil qilingan. Alisher Navoiy va folklor masalasi haqida gap ketar ekan, bu o'rinda, albatta, adabiyotshunos M.Hakimovning «Alisher Navoiy lirikasi va xalq og'zaki ijodi» nomli asarini alohida ta'kidlash zarur . Kitobda Alisher Navoiyning xalq og'zaki ijodiga ilmiy-nazariy qarashlari, Navoiy lirikasining etakchi janri bo'lgan g'azalga xalq ijodining ta'siri hamda Navoiy lirikasida xalq maqollari va hikmatli so'zlarining o'rni va ahamiyati kabi masalalar keng va atroflicha o'rganilgan. Adabiyotshunos B.To'xlievning «Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilik» asari» 8 nomli monografiyasida ham yozma adabiyotda folklor an'alariga doir kuzatishlar mavjud. Mazkur risolada Yusuf Xos Hojibning axloqiy-ta'limiy qarashlari, qadimiy xalq an'alariga munosabati masalalari xususida fikr yuritilgan. Xullas, xalq badiiy ijodining ajoyib yodgorliklari butun-butun avlodlarning ongi va tafakkurini o'stirishda, estetik zavqi va ma'naviy olamini boyitishda beqiyos ahamiyat kasb etgan. Shoir va adiblar uchun esa tuganmas ilhom chashmasi bo'lib xizmat qilgan.

Umuman olganda, Alisher Navoiyning shoirlik faoliyati, ma'rifatparvarligi, tarixnavisligi, obodonchilik ishlari bilan shug'ullanishining har bittasi alohida tadqiqot talab qiladigan masalalardir.

HUVAYDO SHE'RIYATIDA ISO MASIH OBRAZI

Dilafruz Nazarova,

ToshDO'TAU o'qituvchisi

Qur'on mavzulari va obrazlari o'zbek adabiyotiga singishida Huvaydo ijodi ham o'ziga xos mavqega ega. Shoirning lirik she'riyatida Iso, Nuh, Yusuf, Ya'qub, Muso, Dovut, Sulaymon, Ibrohim kabi payg'ambarlar nomi ko'p o'rinlarda tilga olinadi. Bu obrazlar shoirning umuminsoniy g'oyalarni ilgari

surishida, hayot va uning saboqlari, inson qadr-qimmatini belgilashda , kishilarga pand-nasihat qilishda muhim o‘rin tutadi.

Huvaydo eng ko‘p o‘rinlarda Iso Masih obraziga murojaat etadi. “ Devon “ ga kiritilgan g‘azallarda Iso Masih nomi to‘qqiz marta tilga olinadi. Bu obraz mumtoz adabiyotda sermahsul o‘rin tutadi. „Qur‘on“da bu payg‘ambar nomi 24 marta zikr etilgan. U haqidagi ilk ma‘lumotlar „Tavrotda“ berilgan. „Injil“ esa harakteri tarkibi bilan Iso qissasidir. „Qur‘on“da u to‘g‘risida berilgan tafsilotlar asosida o‘zbek mumtoz adabiyotida Masih badiiy siymosi yaratilgan: Masih- Iso allayhissalomning o‘zbek adabiyotida samarali qo‘llangan nomidir. U Masiho, Iso, Rukulloh, Iso binni Maryam, Iso Masih kabi shakl va ko‘rinishlarda uchraydi. Proffessor H.Karamatov “Masih” arabcha „Masaha“ fe‘lidan olingan bo‘lib „moylangan“ demakdir. Bu parvardigor tomonidan payg‘ambarlikka tayyorlanib, peshonasi moylanganligini bildiradi “-deydi.

Mumtoz she‘riyatda ma‘shuqa labining jonbaxshlik xususiyatini Masihga o‘xshatadi. Huvaydo ham bundan o‘rinli foydalanib :

Lutf chog‘i nutqi ruhafzo labing,

Tifl ekan lafzi Masihodin alas.(64-b)

Ya‘ni, jon baxsh etuvchi labing Masiho so‘zidan ham lazzatlidir. Bu erda yor Haq sifatlariga ishoradir. Mumtoz she‘riyatda ma‘shuqa va uning a‘zolarini, xususan, eng nozik a‘zosi, labini tasvirlash an‘analari mavjud. Uni ko‘pincha g‘uncha, la‘l, shakar kabilarga qiyoslashsa, ba‘zan hayotbaxshligiga urg‘u beriladi. Baytda lirik qahramon uchun mahbub labining hayotbaxshligi Iso nafasidan ko‘ra a‘loroqdir:

Turguzoy desang o‘likni bu palit dunyodin,

So‘zane olma qo‘linga, dami Iso tilasang.

Iso allayhissalom va ikkinchi bayt mazmunini shunday izohlash mumkun. Iso Alloh tomonidan neki mo‘jizaga qodir qilib yaratilgan bo‘lsa, o‘z qavmiga uni namoyon etadi. Ammo Yahudiylar uni o‘ldirmoqchi bo‘ladilar, unga ishonmaydilar. Alloh aziz qilgan bandasini badnom etolmaydi. "Yahudiylar

ularni qamal qilib, Isoni o'ldirishga urinish jarayonida Iso sheriklariga „Qaysingizga mening tusim o'tsa o'sha odam jannatga men bilan birga boradi",- deydilar. Bunga yosh yigit tayyorligini aytadi. Yuqoridagi fikrni necha marta takrorlagan bo'lsa, yosh yigit shuncha tayyorligini bildiraveradi va Iso „O'sha sensan" deydi. Alloh u yigitni Iso alayhissalom tusiga kiritdi. Tomdan tuynik ochilib, Iso mudroq holda osmonga ko'tarildilar. "Yahudiylar haligi yigitni Iso alayhissalom deb o'ylab osadilar. (Bu haqda Qur'ondagi „Niso" surasida oyat bor: Biz ollohning Rasuli Masih Iso ibn Maryamni o'ldirdik, deganlari uchun (ularni lan'atladik). Holbuki uni o'ldirmadilar ham, osmadilar ham, lekin ularga shunday tuyuldi. U haqda ixtilofga tushganlar uning o'limidan shak-shubhadadirlar. U to'g'risida ularning bilimlari yo'q, magar gumonga ergasharlar. Uni o'ldirmaganlari aniqdir". Huvaydo bu o'rinda talmeh san'atidan mohirlik bilan foydalanib, birgina Mosiho nomini tilga olish orqali u bilan bog'liq butun bir voqealik esga olingan. Shoirning ishorasida shu voqealikdan chiqadigan xulosa ham yashirin tarzda ifodalangan. Iso alayhissalom sifatlariga ishora qilish orqali faqat uning jonsizga jon bag'ishlovchi mo'jizasiga murojaat qilish bilan cheklanib qolmaydi. Nafsnı bandi etishga urinish Huvaydo she'riyatida takror va takror tilga olinadi. Ana shunday g'azallaridan birida u:

Zamona pirlari dunyoparastdir, haqparast ermas,
Masihodek pir uldir, molu dunyodin sivo bo'lsa.(212- b)

Yoki

Gar qilay desang Masihodek maqoming osmon,
Dunyolig'din olmag'il ilginga bir kohni.(229- b)

Huvaydo insoniy kamolatga uzluksiz intilgan va barchani haq yo'lga chorlagan. Mazkur baytlar ham Ollohning sevgan nabiyi kabi bo'lay desang, dunyolikdan yuz o'girib, haq vasliga muyassar bo'lish sari intilishga dav'at etadi.

Xulosa tarizda shuni aytish mumkinki, Huvaydo o'z davri kishilariga qayg'urib, zamondoshlarini hidoyatga yo'llovchi o'tli lirikasi orqali va bu otashin she'riyatidan o'rin olgan Iso Masih obrazi vositasida dunyo, hayot haqidagi o'z falsafiy qarashlarini ilgari surishga intilgan. Bunda Iso Masih obrazi va u bilan bog'liq voqealar shoirning falsafiy dunyoqarashini ochib berishga xizmat qilgan.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Jamilov B. Mumtoz adabiyotda diniy ma'rifiy mavzular. – T.: “Movorounahr” nashriyoti, 2010. – B. 14
2. Karamatov H. Qur'on va o'zbek adabiyoti. – T.: “Fan” nashriyoti, 1993. –B.80.
3. Jalilov B. Mumtoz adabiyotda diniy-ma'rifiy mavzular. – T.: Movaraunnahr, 2010. – B.15.
4. Qur'oni Karim. O'zbekcha izohli tarjima va izohlar muallifi Alouddin Mansur. “Niso” surasi 156-157 oyat. – T.: Cho'lpon, 1992. 86-b.
5. Huvaydo Xo'janazar. Devon. Yangi asr avlodi, 2007. 303-b.
6. Ro'zmatzoda Q. Huvaydo va tasavvuf // Sino Jurnal. –T., 2011y. – № 43-44. – Bet 145.

МУМТОЗ АДАБИЁТ ТАДҚИҚОТИДА ШАЙХЗОДАНИНГ ЎРНИ

Жавлонбек ЖОВЛИЕВ

*Алишер Навоий номидаги Давлат Адабиёт
музейи таянч докторанти*

Атоқли ўзбек ва озар шоири, драматург, олим ва таржимон Мақсуд Шайхзоданинг мумтоз адабиётимизни тадқиқ қилишда ўз ўрни бор. Бир озар фарзандини Тошкентга адабиёт – сўз санъатимизнинг бирлиги мустаҳкам боғлади. Унинг Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер

Илмий-оммабоп нашр

**“МУМТОЗ АДАБИЁТНИНГ ДОЛЗАРБ
МУАММОЛАРИ”**

Муҳаррир:

Ҳошимжон Аҳмедов

Дизайнер:

Ҳумоюн Исҳоқов

Мусахҳиҳ:

Ўткир Йўлдошев

“Navoiy universiteti” nashriyot-matbaa uyi

Теришга 2020 йил 5 декабрда берилди.

Бичими 84x108. 1/16. Самбрия гарнитурасида тайёрланди.

16 шартли б.т. 15,5 ҳисоб нашр б.т.

(электрон нашр)

Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти
университети

Тошкент шаҳри Яккасарой тумани Юсуф Хос Ҳожиб кўчаси, 103-уй